

Λαογραφικά Περί του Αποστόλου Ανδρέα

του Κωστή Κοκκινόφτα

Κέντρο τιμής στην Κύπρο του Πρωτόκλητου μαθητή του Χριστού, Απόστολου Ανδρέα, είναι το αφιερωμένο στη Χάρη του ιστορικό μοναστήρι στην άκρη της Καρπασίας, με το οποίο συνδέεται με πλήθος παραδόσεων. Η πλέον διαδεδομένη από αυτές, η οποία καταγράφηκε αρχικά σε συνοπτική μορφή από ξένους περιηγητές στα πρώτα χρόνια της Αγγλοκρατίας και αργότερα σε διάφορες εκδοχές από Κύπριους συγγραφείς, είναι η σχετική που υποστηρίζει ότι ύστερα από την έναρξη των διωγμών εναντίον των μαθητών, ο Απόστολος κατέφυγε στην Κύπρο, όπου παρέμεινε για μικρό χρονικό διάστημα. Στη συνέχεια επιβίβαστηκε σε καράβι για να μεταβεί σε άλλα μέρη και να αρχίσει το αποστολικό του έργο. Ενώ, όμως, έπλεε στην περιοχή, όπου αργότερα ανηγέρθη η Μονή προς τιμήν του, σώθηκε το πόσιμο νερό, οπότε βεβαίωσε τον καπετάνιο, ότι στη στεριά υπήρχε πηγή και υπέδειξε να σταλούν με βάρκα δύο ναύτες, για να γεμίσουν τα βαρέλια τους. Αυτοί, όμως, δεν εντόπισαν την πηγή και τότε κατέβηκε ο ίδιος και, αφού επικαλέσθηκε τη βοήθεια του Θεού, μετακίνησε παρακείμενο βράχο από τη βάση του οποίου ανέβλυσε δροσερό νερό, το λεγόμενο μέχρι τις μέρες μας «Αγίασμα του Αποστόλου Ανδρέα». Στη συνέχεια επέστρεψε στο καράβι και, αφού προσευχήθηκε, θεράπευσε το τυφλό παιδί του καπετάνιου, όταν του έδωσε να πει από το αγιασμένο νερό και να νίψει το πρόσωπό του, γεγονός που συνέτεινε ώστε οι παριστάμενοι να πιστέψουν στον Χριστό. Σύμφωνα και πάλιν με την παράδοση, σε μεταγενέστερο χρόνο, ο καπετάνιος ανήγειρε στην περιοχή μικρό εκκλησάκι, προς τιμή του Αποστόλου. Ας σημειωθεί ότι η παράδοση αυτή αποτέλεσε πηγή έμπνευσης στα νεότερα χρόνια για τους ποιητάρηδες του νησιού, όπως τους Χριστόδουλο Πτωχόπουλο και Λεωνίδα Καραφωδιά, οι οποίοι την τραγούδησαν σε γιορτές και πανηγύρια.

Από διάφορες έμμεσες πηγές, όπως για παράδειγμα τον πολύ μικρό αριθμό των αφιερωμένων στα παλαιότερα χρόνια ναών στον Απόστολο Ανδρέα, καθώς και των ελάχιστων κατοίκων που έφεραν το όνομά του, όπως διαπιστώνεται από Κατάστιχο του έτους 1825, όπου καταγράφονται τα ονόματα των αρρένων Χριστιανών φορολογούμενων κατοίκων, καταλήγουμε στο συμπέρασμα, ότι η ευρύτατη διάδοση της τιμής του στην Κύπρο συνδέεται άμεσα με την επανίδρυση της Μονής του στην Καρπασία, στα μέσα του 19ου αιώνα. Ενισχυτικό της άποψης αυτής είναι και το γεγονός, ότι ακόμη και στο γειτονικό στη Μονή Ριζοκάρπασο δεν υπάρχει, το 1825, ούτε ένας κάτοικος με το όνομα Ανδρέας. Βέβαια στις παγκύπριες λαογραφικές καταγραφές εντοπίζονται έθιμα, που συνδέονται με την ημέρα εορτασμού του, όπως το ψήσιμο «ξεροτήανων», δηλαδή τηγανίτων ή λουκουμάδων, καθώς και «πισίων», δηλαδή λεπτών πίττων τηγανισμένων και αρτυμένων με ζάχαρη ή μέλι. Δεν είναι γνωστό, όμως, αν τα έθιμα αυτά υπήρχαν από παλαιότερα, ή εάν προέρχονται από νεότερη επίδραση από περιοχές του ευρύτερου Ελληνισμού, αφού καταγράφονται μόλις το έτος 1938. Επί-

σης, επίκληση του ονόματος του Αποστόλου εντοπίζεται στο άσμα κατά το ξύρισμα και άλλαγμα του γαμβρού, οπότε επικαλείται ο Απόστολος «που 'ναι στο περιγιάλι», γεγονός που έμμεσα υποδηλώνει ότι προσετέθη σε μεταγενέστερο χρόνο από την επανίδρυση της Μονής, αφού σε παλαιότερες καταγραφές του άσματος το όνομα του Αποστόλου απουσιάζει.

Όπως είναι γνωστό, στην περιοχή, όπου αργότερα ανηγέρθη το νέο καθολικό, υπήρχε μέχρι τα τέλη της Τουρκοκρατίας μόνο το μικρό εκκλησάκι του 15ου αιώνα, κατάλοιπο παλαιάς εγκαταλελειμμένης και ερειπωμένης Μονής, και αυτό άγνωστο στο ευρύ κοινό. Η ιστορία της, όμως, άλλαξε άρδην, όταν ο π. Ιωάννης Νικόλα Διάκου από το Ριζοκάρπασο ανήγειρε τον νέο ναό, τα εγκαίνια του οποίου έγιναν από τον Αρχιεπίσκοπο Σωφρόνιο, στις 15 Αυγούστου 1867. Τότε ορίστηκε η ημέρα αυτή για την τέλεση της πανήγυρης της Μονής, αφού την 30ή Νοεμβρίου, οπότε τιμάται η μνήμη του Αποστόλου Ανδρέα, ο καιρός είναι χειμωνιάτικος και παρουσιάζονταν αρκετές δυσκολίες για την προσέλευση προσκυνητών, εξαιτίας των δύσκολων συνθηκών μετακίνησής τους, κατά τα παλαιότερα χρόνια. Στη συνέχεια η νέα Μονή απέκτησε σταδιακά ευρεία φήμη, με αποτέλεσμα να καταστεί ένα από τα μεγαλύτερα προσκυνήματα του τόπου.

Σύμφωνα με τον κυπριακό τύπο των πρώτων δεκαετιών της Αγγλοκρατίας, όταν οι προσκυνητές έφταναν στο πρώτο κάγκελλο, που διαχώριζε την περιοχή της Μονής από αυτήν των κατοίκων του Ριζοκαρπάσου, αφίππευαν από τα ζώα ή κατέβαιναν από τις άμαξες και έσκυβαν και προσκυνούσαν την ιερή γη. Ακολούθως, διένευαν την υπόλοιπη διαδρομή, μια απόσταση τεσσάρων περίπου χιλιομέτρων, με τα πόδια ή και γονατιστοί, όσοι το είχαν ως τάμα, οπότε διέρχονταν και το δεύτερο κάγκελλο, που βρισκόταν ένα περίπου χιλιόμετρο από το μοναστηριακό οικοδόμημα. Παρείχτο δε σε όλους φιλοξενία, η οποία περιελάμβανε δωμάτιο για τη διαμονή, καθώς και μικρά ψωμιά για το φαγητό, που ψήνονταν στους εκεί ευρισκόμενους φούρνους.

Πριν από την αναχώρησή τους από τη Μονή, οι προσκυνητές έניβαν το πρόσωπό τους στο παρακείμενο αγίασμα και έπαιρναν από αυτό μαζί τους, για να ραντίσουν τα υποστατικά και τα ζώα τους και για να πίνουν σε περιπτώσεις ασθενειών. Όταν δε έφθναν στη γενέτειρά τους τούς καλωσόριζαν οι συγχωριανοί τους με τη φράση «άξιον το προσκύνημά σας», στην οποία ανταπαντούσαν με τη λέξη «αξιούστε», δηλαδή να αξιωθείτε και εσείς να πάτε να προσκυνήσετε. Είναι αξιοσημείωτο, επίσης, ότι κατά την επιστροφή τους συνήθιζαν να σταματούν στο ξωκκλήσι των Αγίων Τριών Παίδων στο χωριό Σύγκραση Αμμοχώστου και να νίβονται, ώστε να μένει το αγίασμα του Αποστόλου, με το οποίο είχαν πλύνει προηγουμένως το πρόσωπό τους, σε ιερό τόπο και να μη μεταφέρεται σε κοσμικό.

Ο Απόστολος Ανδρέας, ο «Αϊντρικός» των χωρικών της Καρπασίας, αποκαλείτο από τους παλαιότερους Κυπρίους «βοήθεια και σκέπη των ναυτιλομένων», αφού εθεωρείτο προστάτης των ναυτικών. Γι' αυτό και οι τελευταίοι είχαν την εικόνα του στα πλοιάριά τους, ως φύλακα και υπερασπιστή τους, για να τους

φυλάει η Χάρη του από «κάθε κακό και τρικυμία». Ενδεικτικό της βαδιάς αυτής πίστης είναι το γεγονός, ότι συνήθιζαν να ανυψώνουν τη σημαία του πλοίου τους στο μεσαίο ιστίο, σε ένδειξη τιμητικού χαιρετισμού, όταν διέρχονταν από την περιοχή. Ακόμη, πολλές φορές οι επιβαίνοντες στα ελληνικά, ή ακόμη και στα τουρκικά ή αραβικά πλοιάρια, θεωρούσαν υποχρέωσή τους να σταματούν στο παρακείμενο λιμανάκι για να προσφέρουν στον ναό κάποιο αφιέρωμα, κυρίως ομοίωμα πλοίου, ώστε να έχουν την προστασία του κατά το ταξίδι τους. Επίσης, επικράτησε η συνήθεια ανάμεσα, τόσο στους ναυτικούς, που ταξίδευαν στην περιοχή, όσο και στους κατοίκους του νησιού και των απέναντι Μικρασιατικών παραλίων, να ρίχνουν στη θάλασσα μπουκάλια με λάδι, καθώς και μερικές φορές ενσφράγιστα κιβώτια με δώρα και με χρήματα, που τα κύματα έφερναν στην παραλία, κοντά στη Μονή. Τότε, σύμφωνα με την παράδοση, η καμπάνα της εκκλησίας, σαν ειδοποίηση, κτυπούσε από μόνη της και οι ιερείς κατέρχονταν για να παραλάβουν τα κιβώτια.

Καθόλο το διάστημα της περιόδου της Αγγλοκρατίας η φήμη της Μονής επαυξάνετο και από την ευρέως διαδεδομένη πεποίθηση για την προστασία, την οποία ο Απόστολος παρείχε στα παιδιά. Γι' αυτό και πολλοί γονείς συνήθιζαν να τους δίνουν το όνομά του, που είναι σήμερα το πιο κοινό στο νησί: σχεδόν σε κάθε οικογένεια υπάρχει ένας Ανδρέας ή μία Ανδρούλα, όπως μαρτυρείται και από την τελευταία απογραφή πληθυσμού, του έτους 2011, σύμφωνα με την οποία το όνομα Ανδρέας είναι το πιο δημοφιλές ανάμεσα στα αντρικά, ενώ το Ανδρούλα έρχεται αμέσως μετά τα ονόματα Μαρία και Ελένη. Αδραιοτικά, όμως, τα Ανδρέας - Ανδρούλα είναι πρώτα στον σχετικό κατάλογο. Αρκετοί άλλοι «έτασσαν», σύμφωνα με τη λαϊκή έκφραση, τα παιδιά τους στον Απόστολο και προσέρχονταν στη Μονή για να τα βαπτίσουν. Τα ίδια ονόματα δίνονταν και στις περιπτώσεις που παρουσιαζόταν πρόβλημα αποβολής ή δυσκολία στον τοκετό, οπότε γινόταν δέηση από τον ιερέα της κοινότητας και παρακαλούσαν τον Απόστολο για βοήθεια.

Ο λαός του νησιού, σύμφωνα με τις περί της δημόδους ιατρικής αντιλήψεις του, απέδιδε στον Απόστολο Ανδρέα και μερικές άλλες δαυματουργικές ιδιότητες. Για παράδειγμα, εθεωρείτο ο κατεξοχήν Άγιος που θεραπεύει παθήσεις των οφθαλμών και την τύφλωση, καθώς και τον «σεληνιασμό» ή το «λάωμα», όπως αποκαλείται από τους Κυπρίους η επιληψία. Ένα τέτοιο περιστατικό θεραπείας επιληπτικού περιέγραψε ο ποιητάρης Χριστόφορος Παλαίσης, αναφερόμενος στη θεραπεία, το 1925, του Κώστα Μιχαήλ από τη Λευκωσία, ο οποίος μετονομάστηκε σε Ανδρέα, σε ένδειξη τιμής και ευχαριστιών προς τον δαυματουργό Απόστολο. Από την επιληψία θεραπεύτηκε δαυματουργικά και η λαϊκή ποιήτρια Χριστίνα Χατζημιχαήλ από την Αγία Μαρίνα Ξυλιάτου, η οποία «σκληβώθηκε» για τον λόγο αυτό στον Απόστολο, δηλαδή εργάστηκε αφιλοκερδώς στη Μονή, μεταξύ των ετών 1941-1942, όπως περιγράφει σε ποιητάρικο άσμα της.

Κατά τη λαϊκή αντίληψη, ο Απόστολος Ανδρέας βοήθησε επίσης όσους παρκετρέπονταν για να επανέλθουν στον «ίσιο δρόμο», είτε παιδεύοντάς τους, ώστε να αντιληφθούν τα ολισθήματά τους, είτε προτρέποντάς τους να αναθεωρήσουν τον τρόπο ζωής τους. Ενδεικτική είναι για το θέμα αυτό η επιστολή του Ηλία Ιωάννου από τα Άρδανα, μετανάστη στην Αμερική, ο οποίος έστειλε στη Μονή ποσό 20 λιρών, συνοδευόμενο από επιστολή, όπου σημείωνε ότι είχε εμφανιστεί στον ύπνο του ο Απόστολος Ανδρέας με τη μορφή γέροντος με άσπρα γένηια, που καθόταν σε μικρό γαϊδούρι, που παραπέμπει στον πώλο όνου του Χριστού. Το γεγονός αυτό τον είχε συγκλονίσει με αποτέλεσμα να μετανοήσει για την άσωτη ζωή του και να αποφασίσει να «διάγει εν σωφροσύνη», όπως σημείωνε.

Τη μορφή του Αποστόλου ως σεβάσμιου γέροντος με κατάλευκα γένηια, καθήμενου σε άσπρο γαϊδούρι, διασώζουν επίσης περιγραφές σε δημοσιεύματα εφημερίδων, όπως των ετών 1933 και 1937, στα οποία καταγράφονται οι μαρτυρίες της δεκάχρονης μαθήτριας του Παρδεναγωγείου της Αχερίτου Αιμιλίας Χριστοφή και του δεκαπεντάχρονου νέου από το Παραλίμνι Χατζηβράκα, οι οποίοι είχαν αξιωθεί να τον δουν. Αναφέρεται, επίσης με την ίδια μορφή και σε πολλά από τα ποιητάρικα άσματα, που τραγουδήθηκαν τότε στο νησί, όπως από τους Λοϊζή Κουρουζιά και Ιωάννη Κυριακόπουλο για το δαυμαστό γεγονός της θεραπείας της Σοφίας Μυλίκουρου από το χωριό Άγιος Δημήτριος.

Οι ποιητάρηδες αυτοί, όπως και πολλοί άλλοι, οι οποίοι τραγούδησαν δάσματα του Αποστόλου Ανδρέα, διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο στην ευρεία διάδοση της φήμης του, αφού περιέρχονταν τις πόλεις και τα χωριά και τα τραγουδούσαν στις μεγάλες πανηγύρεις και στις άλλες εκδηλώσεις του κυπριακού λαού. Από το 1912, που εντοπίζεται το πρώτο από αυτά, μέχρι το έτος 1959, που σηματοδοτεί το τέλος της Αγγλοκρατίας και τη δραστική μείωση της έκδοσης ποιητάρικων φυλλάδων, καταγράφονται να έχουν κυκλοφορήσει, από 26 ποιητάρηδες, 73 σχετικές «φυλλάδες», συνήθως οκτασέλιδες, ενώ δεν λείπουν και οι επανεκδόσεις τους.

Σύμφωνα με τα όσα περιλαμβάνουν τα ποιητάρικα άσματα, ο Απόστολος Ανδρέας δαυματουργούσε κάποτε μόνος του και κάποτε μαζί με άλλους Αγίους,

όπως την Παναγία, ίσως γιατί συνεορτάζουν, αφού, όπως έγινε λόγος προηγουμένως, καθιερώθηκε από την ημέρα των εγκαινίων του καθολικού της Μονής να πραγματοποιείται η πανήγυρη στις 15 Αυγούστου, οπότε εορτάζεται η Κοίμηση της Θεοτόκου. Μερικά από τα άσματα αυτά αναφέρονται στο δαυμαστό γεγονός της συνάντησης μιας Χριστιανής γυναίκας με τον απολεσθέντα και εξισλαμισθέντα γιο της, που συνέβη στα τέλη Μαρτίου του 1912. Το γεγονός αυτό συγκίνησε ποιητάρηδες του νησιού, όπως τους Αναστάσιο Νικολάου, Χριστόφορο Παλαίση, Χριστόδουλο Πτωκόπουλο, Κλεάνθη Σάββα, Χριστόδουλο Τζαπούρα και Παντελή Χατζηγεωργίου, που το ίδιο έτος εξέδωσαν σχετικές φυλλάδες, οι περισσότερες από τις οποίες εξαντλήθηκαν και επανεκδόθηκαν άμεσα. Θεωρείται δε, ως ένα από τα θαύματα του Αποστόλου, που συνέτειναν σε μεγάλο βαθμό στην επαύξηση της φήμης της Μονής του ανάμεσα στους πιστούς.

Όπως αναφέρεται στον τύπο της εποχής, γύρω στα 1896, οι Τούρκοι απήγαγαν στην πόλη Αλλάγια της Μικράς Ασίας τον μικρό Παντελή, γιο μιας φτωχής Ελληνίδας ονόματι Μαρίας, και τον οδήγησαν στα οθωμανικά ιεροδιδασκαλεία. Έκτοτε η μάνα εναπέθεσε στον Θεό τις ελπίδες για την ανεύρεσή του και με καθημερινές προσευχές Τον ικέτευε να την ελεήσει. Αρκετά χρόνια αργότερα, το 1912, είδε στον ύπνο της κάποιον Ανδρέα, που της ανακοίνωσε ότι σύντομα θα συναντούσε τον χαμένο της γιο. Πεισιμένη, ότι ο επισκέπτης της δεν ήταν άλλος από τον Πρωτόκλητο μαθητή, αναχώρησε αμέσως με το αυστριακό ατμόπλοιο, που εκτελούσε το δρομολόγιο Σμύρνης - Λάρνακας, για προσκύνημα στην ιστορική Μονή του στην Κύπρο. Με το ίδιο καράβι ταξίδευε επίσης μικρή ομάδα δερβίσηδων, οι οποίοι επισκέπτονταν το νησί για να διευθετήσουν διάφορες οικονομικές εκκρεμότητες των τεκνέδων. Σε κάποια στιγμή, η Μαρία διηγήθηκε την προσωπική της τραγωδία στις άλλες γυναίκες, που συνταξίδευαν μαζί της, και εξέφρασε τη βαθιά πεποίθηση ότι με τη βοήθεια του Αποστόλου θα έβρισκε τον γιο της. Τη διήγησή της ακροαζόταν με πολύ ενδιαφέρον ένας από τους δερβίσηδες, ο οποίος παρατηρούσε προσεκτικά τη γυναίκα. Τελικά την πλησίασε και της απηύθυνε τον λόγο, βεβαιώνοντάς την ότι ήταν ο χαμένος της γιος, αφού, όπως φαίνεται, εξακολουθούσε να διατηρεί ενδυμήσεις από την παιδική του ζωή. Τον αναγνώρισε δε και η μητέρα του από διάφορα χαρακτηριστικά σημάδια, που είχε από παιδί. Ακολούθως, μέσα σε συνθήκες βαθύτατης συγκίνησης, ο πρώην δερβίσης αφαίρεσε το κάλυμμα της κεφαλής και, αφού ξύρισε τη γενειάδα του και ντύθηκε όπως και οι υπόλοιποι Έλληνες ταξιδιώτες, ομολόγησε τη χριστιανική του πίστη.

Αναμφίβολα, η συμπερίληψη σε περίοπτη θέση στο δεματολόγιο των ποιητάρηδων του νησιού της ιστορίας και των θαυμάτων του Αποστόλου Ανδρέα συντείνει, ώστε η ιστορική Μονή του στην Καρπασία να αποκτήσει παγκύπρια αίγλη και με την πάροδο του χρόνου να αποτελέσει ένα από τα πιο σημαντικά προσκυνήματα του τόπου. Εξακολουθεί δε και σήμερα, ύστερα από το μερικό άνοιγμα των οδοφραγμάτων από τις κατοχικές αρχές, το 2003, να προσελκύει εκατοντάδες προσκυνητές, οι οποίοι μεταβαίνουν μαζικά στη Μονή του για να προσευχηθούν στον δαυματουργό Απόστολο και να ζητήσουν τη βοήθειά του στις δυσκολίες της ζωής.